

Віра Корнят

УКРАЇНСЬКА НАРОДНА КАЗКА ЯК ЗАСІБ ПІЗНАННЯ ДИТИНОЮ НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ

казка – найпопулярніший вид усної народної творчості серед дітей, вона захоплює й полонить серця не лише дітей, а й дорослих. Важко переоцінити значення казки у вихованні дітей. К.Д. Ушинський назвав казки «першими блискучими спробами» створення народної педагогіки і вважав, що навряд чи хто-небудь був би спроможний «змагатися у цьому випадку з педагогічним генієм народу» [1, 271].

Високо цінуючи виховне значення казки, К.Д. Ушинський зазначав: «Я рішуче ставлю народну казку недосяжно вище всіх усіх оповідань, написаних спеціально для дітей освіченою літературою... У народній казці велика, сповнена поезії дитина-народ розповідає дітям про свої дитячі мрії і принаймні наполовину вірить в ці мрії сама» [1, 271].

Народна казка потрібна кожній дитині як її насущний духовний хліб, який ніколи не приїдається. Адже казка зачаровує дитину образністю рідного слова, красою співучої української мови. Саме про це писав І.Я. Франко: «Оті простенькі сільські байки, як дрібні, тонкі корінчики, викорінюють в нашій душі любов до рідного краю, його краси, простоти та чарівної милозвучності. Тисячі речей у житті здобудете, а тих хвиль, коли вам люба мама чи бабуса оповідала байки, не забудете до смерті» [2, 170]. Великий Каменяр вважав, що казки впливають на моральне виховання дітей, прищеплюють любов до природи, бажання її охороняти. Ось чому він писав: «Я бажав би, щоб наші діти в інтересі здорового й морального розвою якнайдовше витали фантазією в тім світі простих характерів і простих відносин... Відси вони винесуть перші і міцні замилювання до чесноти, правдомовності і справедливості, а надто любов до природи і охоту придивлятися близько її творам, прислухатися її таємній мові, чути себе близьким до неї, підглядати, а далі просліджувати її великі загадки» [2, 170].

Творцем казок є народ. Тому національні казки кожного народу своєрідні, неповторні, унікальні. Народ відображає в казках свої бажання, сподівання. Як зазначав один з перших дослідників українських казок О. Потебня, потреба українського народу в щасті, достатку, благополуччі має задовольнитися хоча б у мріях [1, 87]. Казка характеризується захоплюючим сюжетом. У цьому її педагогічне значення. Якщо хочете зацікавити дитину, запропонуйте їй послухати казку, і вона все облишить, аби потрапити у чудовий казковий світ.

Кожна казка має певну дидактичну мету. Вона навчає малюків як діяти в тій чи іншій ситуації, застерігає від неправильних дій. Наприклад, казка «Ріпка» вчить дітей працьовитості, наполегливості, праці гуртом. А за змістом казки «Як квітеня до березня в гості їздив» діти дізнаються про особливі прикмети й характерні погодні умови весняних місяців.

Казка розвиває мислення дитини, вчить послідовно та логічно викладати думку. Для прикладу, герої казки «Колобок» постають перед уявою малюка в певній послідовності: спочатку зайчик, далі вовк, ведмідь; або герої «Рукавички» так – мишка, жабка, зайчик, вовчик, ведмідь. А в цій послідовності казкових персонажів закладе-

но основу розуміння дітьми перших азів математики, таких математичних понять, як «більший», «менший», «високий», «низький». Казка – своєрідний і цікавий для дітей спосіб побачити навколишній світ через «математичні окуляри».

Казки мають магічні числа. В українських казках такими числами є 3, 7, 9, 12. Число 7 у древніх вважалося виразником найбільшої повноти міри. Це відтворено і в народних прислів'ях: «Семеро одного не ждуть», «Сім разів відміряй, один раз відріж». Тай змії в казках бувають три-, дев'яти-, дванадцятиголові. А головному герою дуже часто доводиться вибирати одну дорогу з трьох, лисичка тричі викрадає півника, тричі співає свою пісеньку Коза-Дерева: «Я й не пила, і не їла...» [4, 22].

Крім чисел в казці є ще своєрідні повтори, які створюють динамічну ритміку оповіді, полегшують дітям запам'ятовувати її зміст. К.Д. Ушинський писав: «... в усіх дитячих народних казках безперервно повторюються одні і ті самі слова і звороти: із цих безперервних повторень, які найбільше задовольняють педагогічне значення оповіді, складається щось ціле, струнке, що легко оглянути, сповнене руху, життя, інтересу. Ось чому народна казка не тільки цікавить дитину, не тільки є прекрасною вправою в самому початковому читанні, де весь час повторюються слова й звороти, але надзвичайно швидко відбиваються в пам'яті дитини з усіма своїми мальовничими деталями і народними висловами» [2, 274].

Казка має традиційний зачин і кінцівки, які обрамляють оповідь, дають установку на вигадку. З а ч и н и: «Де-не-де у якімсь царстві жили собі...», «Жили-були собі...», «Було це за царя Панька, коли ще була земля тонка», «Колись-то давно, не нашої пам'яті, – мабуть, ще й батьків і дідів наших не було на світі, жив собі...». К і н ц і в к и: «От вам казка, а мені бубликів в'язка, мені колосок, а вам грошей мішок», «І я там був, мед-пиво пив, по бороді текло, а до рота не потрапило».

Народна казка розвиває творчу уяву дітей. Нерідко казковість, фантазія стають реальністю життя, як-от: килим-літак став справжнісіньким літаком, чоботи-бігунці перетворилися на швидкісні поїзди.

Присутній в казках гротеск. Гротекс – це своєрідне художнє вираження людської фантазії. Здавалося б, чи може маленька мишка допомогти всьому сімейству витягти ріпку? Але за цим зворушливим сюжетом, що об'єднує ціле гроно персонажів, постає народна мудрість: «Що не комар, то сила». Або що за біда – розбилося яйце, а скільки галасу, крику, переживань. Це вкликає усмішку, та в житті теж так буває – якась дрібничка «обростає» славою, що вже згодом чути про неї, як про важливу подію [3, 89].

Тварини, які зустрічаються в казках, уособлюють певну домінуючу рису характеру чи вдачу людини: вовк – голодний хижак, невдаха, лисиця – хитра, підступна, улеслива, ведмідь – вайлуватий, незграбний, тугодумний, овечка – беззахисна, осел – впертий, заєць – боягуз, орел – сильний, пихатий, черепаха і рак – неповороткі, повільні, кінь та віл – працьовиті, покірні.

Дії тваринних казкових образів олюднені: вони розмовляють, спілкуються, то-варишують. Саме тому зміст цих казок близький і доступний дітям будь – якого віку. «Діти люблять звірів, – писав І. Франко, – чують себе близькими до них, розмовляють з ними та розуміють їх: от тим-то й оповідання про звірів їм такі цікаві, особливо, коли ті звірі в байці ще починають говорити, думати і поводитися, як люди» [2, 174].

У казках про тварин відсутні фантастичні істоти, вони – реалістичні. Іван Франко так підмітив цю особливість казок: «Говорячи ніби про звірів, вона (казка) одною бровою підморгує на людей, немов дає їм знати: – Та чого ж ви, братчики смієтесь? Адже се не про бідних баранів, вовків та ослів мова, а про вас самих, з вашою глупотою, з вашим лінивством... з усіма вашими звірячими примхами та забавами. Адже ж навмисне даю їм ваші ваші рухи, ваші думки, ваші слова, щоб якнайкраще зрозуміли

– не їх, а себе самих» [2, 174].

Звірі, тварини, комахи, птахи, риби оживлені силами природи, є супутниками та допомогою героям чарівних казок у їхній боротьбі зі злом. Саме в цьому один з дослідників М.К. Дмитренко вбачає природоохоронну функцію чарівних казок. У передмові до збірки українських народних казок він пише: «Уважне і доброзичливе ставлення людини до природи оплачується сторицею. Природа приходить людині на допомогу в найнебезпечнішу мить, довірливо відкриває свої сокровенні таємниці, навіть живу, цілющу воду, молодильний напій, завдяки якому старий, немічний бородань стає дужим та юним. Ця приваблива казкова екологічна етика сьогодні особливо актуальна і може з успіхом служити вихованню наймолодших громадян країни в дусі бережливого ставлення до всього живого» [3, 91].

Казкова творчість розцвітає нев'янучими квітами любові до простих трудивників. У спорті, кажуть, перемагає сильніший, а в казках перемога дістається тому, хто працьовитий, добрий, розумний. Провідними персонажами чарівних казок є герої – богатирі, подвиги яких мають здебільшого визвольно-патріотичний характер і приносять користь іншим людям або й цілому народу. Герої – добротворці наділені надзвичайними якостями: надприродною силою, кмітливим розумом, чуйною вдачею. Народ ідеалізує своїх героїв, зображує їх надзвичайними ще з дитинства. Так, юному Котигорошку тричі виковують булаву, яку ледве виносять з кузні. Але фізична сила завжди іде в парі з мудрістю, кмітливістю.

Усі діти люблять казки. Але кожна казка є не лише розвагою, а й містить глибокий дидактичний зміст. Вона сприяє формуванню в малюка чітких морально-філософських гуманістичних уявлень про навколишній світ: про те, що добро перемагає зло, яке завжди повертається до того, хто його скоїв, а за добрі вчинки завжди віддячують добром. Кожна казка – це ланцюжок пригод, незвичайних ситуацій, що виникають в житті персонажів, а отже, і їхніх дій, щодо розв'язання певних завдань. Казкові проблеми та способи їх вирішення, що подаються, хай навіть гіперболізовано, сприяють вихованню певних рис маленької людини. У казках певна моральна теза чи настанова, навчальний елемент виступає ненав'язливо, а впливає з усієї художньої тканини твору. В цьому секрет особливо великого впливу народної казки на формування внутрішнього світу дитини та пізнання нею навколишнього світу.

Література:

1. Ушинський К.Д. Питання виховання і навчання в початковій школі // Вибрані педагогічні твори: У 2 т. – Т. 2. – 398 с.
2. Франко І. Коли ще звірі говорили: Казки для дітей // Повне зібр. творів: У 50 т.– К., 1979.– Т. 20.– 458 с.
3. Богуш А.М., Лисенко Н.В. Українське народознавство в дошкільному закладі: Навч. посібник.– К.: Вища школа, 1994.– 398 с.
4. Народознавство в дошкільному закладі: Методичні рекомендації для вихователів дошкільних закладів. – Тернопіль, 1993.– 144 с.